

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XX. KÖTET. — 14. SZÁM.

EDVI ILLÉS KÁROLY L. TAG
EMLÉKEZETE.

IRTA
ANGYAL PÁL
L. TAG.

(FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1929 ÁPRILIS 29.-ÉN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1929.

Pápa, 1929. Fõiskolai kõnyvnyomda.

Edvi Illés Károly 1. t. emlékezete

Angyal Pál 1. tagtól.

Az emlékezés — Jean Paul szerint — az az egyetlen paradicsom, amelyből senki minket ki nem űzhet. Ébresszen az emlék boldogító avagy lehangoló érzést, okozzon az örömet vagy fájdalmat: az emlékekben való elmerüléstől nem vagyunk eltilthatók. És ennek a mult-átélésnek ez a korlát nélkülsége, ez az akadálymentessége nem csekély jelentőségű sem az egyéni, sem a szociális, sem az állami életben. Van-e, ki ne időzne szeretettel gyermekéveinek bohó és gondtalan emlékeinél? Nem vonz-e valamiféle megmagyarázhatatlan erő valamennyiönket azokhoz a sirhalmokhoz, amelyek alatt közelállóink örök álmukat alusszák? Nem köt-e le mindnyájunkat időszakonként egyes megrázó avagy felemelő társadalmi események évfordulóin az újrártelés hangulata? Vagy van-e embercsoport, mely ne térne vissza majd büszkeséggel, majd hálával azoknak a nagy költőknek, íróknak, művészeknek, tudósoknak emlékezetéhez, kiknek alkotásaiban évszázadok, sőt évezredek után is még mindig gyönyörködik s okulást talál, akik felépíteni s megerősíteni segítették annak a szociális és kulturális épületnek alapjait és falait, melyben a jelen nemzedék életét leéli? De van-e állam, mely ne ülné meg öröm- és gyászünnepeit, — mely elmulasztaná megbecsülni vagy megsiratni alapításának, nagy uralkodóinak, szabadsága kivívásának, egyéb sorsdöntő, avagy lélekbemarkoló eseményeinek emlékeit? Az emlékezés a lélek szükséglete, az egyén, a társadalom és az állam éltető ereje.

Amint ideálok nélkül nincs az életnek értelme, ép úgy emlékek hiányában elveszti az élet hangulatát, értékét

s azt a folytonosságát, mely erőt kölcsönöz a küzdőnek, reményt ébreszt a csüggedőben és lendülettel tölti el az élni akarót.

Az emlékezés — szakítsa fel a sajnó sebeket, vagy segítse újra átélni az örömteljes történések boldogságát, mindig oly alaphangot üt meg, mely az érzelmekre hatékony azonos szívrezdüléseket vált ki s egy nagy átérzésben foglal össze százakat, ezreket s milliókat.

És vajjon — legyen kisebb vagy nagyobb kereteket betöltő egy-egy társadalom — mi biztosítja egyebeken kívül annak fennmaradását, céljaira irányuló munkásságának sikerét s lényegének kibontakozását, tehát előrehaladását, ha nem a lelkeknek egybefonódása, az érzelmeknek harmonikus összecsendülése s ennek következményeként a ható energiáknak közös nevezőre jutásával a társadalmi szolidaritásnak megerősödése.

A világtörténelem — Spengler baljóslatu sejtéseivel szemben — számtalan példán keresztül igazolja, hogy azok a nemzetek, melyeknek tagjai az érzelmekben egygyé forrnak: ha tettekre került a sor, mint egy test állták meg helyüket a legváltóságosabb időkben, kikerülték az összezuzással fenyegető szirteket, — legyőzték a nyiltan vagy alattomban támadó ellenséget, elhárították a fejlődés akadályait, s ha türés, szenvedés s áldozatok árán is, nemcsak kimentették hajójukat az örvényekből, de átvezették azokra a sima, nyugodt és napsugaras vizekre, amelyeken immár veszély nélkül haladva tovább az ígéret földje felé, úgy maguknak, mint a jövő nemzedéknek megelégedett, boldog és szép-séges életet biztosítottak.

Az emlékezés s ezzel kapcsolatban az ideál nemcsak élmény, nemcsak érzelmi hangoltság, nemcsak a szív dobbanása, nemcsak szubjektív megnyilatkozás, hanem a társias-ságot megalapozó, az erők egyesítését maga után vonó, az akaratok egyirányúságát biztosító s ezzel a legkülönbözőbb társadalmi alakulatok: a család, barátság, mindennemű anyagi-gazdasági vagy szellemi célra alakult egyesülések s az ezeket összefoglaló nemzet és állam megmaradását s megerősödését szolgáló objektív szociális tényező.

Amely nemzet megszűnik emlékezni s nem tud már ideálokért lelkesedni, annak órái meg vannak számlálva s tán meg sem hallja annak a lélekharangnak csilingelését, mely közeli elmulását jelzi. Viszont az a nemzet, mely életfonalának egyik végét az emlékekhez, a másikat az eszményekhez kapcsolja, oly erősségekre támaszkodik, melyek megacélozzák az izmokat, átgyúrnak az idegszálakat s minden egyesben a maximumra fokozzák a haza iránti szeretetet, áldozatkészség s ha kell — az önfeláldozás erényeit, amelyek úgy az erőnek és kardnak, mint a szónak és tollnak harcosait, a nemzet önzetlen, buzgó, törhetetlen s mindenre kész munkásaivá avatja.

S ha van nemzet a föld kerekén, melynek ily munkásokra van szüksége, — ha van állam, mely leginkább igényli, elvárja, sőt követelheti polgáraitól az öntudatos, semmiféle akadálytól vissza nem rettenő, hősiességű munkásságot, ez a magyar nemzet, melyet ezeréves multja, az európai kulturfejlődés védőbástyájaként való ismételt szereplése, szellemi értékeinek kitünése, a Gondviselés különös kegyelméből oly sikra lendített, amelyen a vezető államokkal találja magát egy társaságban. Nem nagyhatalom, de nem is tartozik az inponderabiliák közé, nem primhegedűs, de oly hangszeren játszik, amely nélkül Európa melódiája sivár maradna s nélkülöznél az orkeszter teljességét.

Ha van nemzet tehát, melynek az emlékezésre s e forrásából erőgyűjtésre szüksége van, az a magyar nemzet.

És ma itt, a Magyar Tud. Akadémia összes ülésen a magyar tudósvilág emlékezik; emlékezik a tiz évvel ezelőtt elhunyt »hősi életet élt« (v. ö. Edvi-Illés Károly emlékezete; a Jogállam könyvtára 13. füz., 3. l.) *Edvi Illés Károlyra*, a magyar büntetőjogtudomány nagy mesterére, ki az elmélet s gyakorlat terén egyaránt példát nyújtott ügyésznek, ügyvédnek s írónak, mert klasszikus magaslatról szólt míg a vádhatóság képviselőjeként működött, — mert védőként való szereplései mindannyiszor eseményszámba mentek, s mert mint az irodalom legbuzgóbb s leghivatottabb művelője, irányt vágott a büntetőjog fejlődése elé.

II.

Nagy büntetőjogászkunk életrajzi adatainak összegyűjtése s feldolgozása során gyermekkorom legkedvesebb emlékei elevenedtek fel bennem, mert az 1876-ban pécsi kir. ügyésszé kinevezett Illés Károly, mint a »Tíz év története« című négy füzetben megírt emlékezéseiben ismételtlen megjegyzi: a legszorosabb barátságban élt anyai öregapámmal: Grabarics Bélával, ki mint Baranyamegye várnagya, utóbb a pécsi fogház felügyelője, bár hivatali alárendeltje volt Illésnek, az első perctől fogva egyik legmeghittebb embere lett a Pécsre szakadt családnak (v. ö. Második rész, 11. l.). A boldog család nap-nap után együtt volt immár szintén porladozó szüleimmel. Édes Atyám kortársa, ügyész-társa s a legszorosabb értelemben vett munkatársa is volt Illés Károlynak. Mindaketten 1842-ben születtek, mindaketten a pécsi kir. ügyészség akkoriban nem könnyű hivatalos teendőit végezték és pedig mindig a legteljesebb egyetértésben, s mindketten már akkor nagy lelkesedéssel vitatták meg a kodifikáció küszöbén álló büntetőjog alapkérdéseit. Mikor később Illés elhatározta Kommentárjának megírását, édes Apám volt első segítőtársa; Illés Károly már elvesztette szeme világát s — jól emlékszem — Olshausen nagy munkáját boldogult Apám olvasta fel neki; heteken, hónapokon keresztül tárgyalták meg az egyes tételeket, s kegyelettel őrzöm a nagy Kommentár első kiadásának különösen első kötetét, melynek dedikációjából kitűnőleg is megállapítható, hogy legalább is az anyag kézreadása körül nem csekély szerepe volt édes Apámnak, ki e kötet korrektúráját is ellátta.

Szubjektív természetű emlékeket elevenítettem fel s még igen sok kedves képet rajzolhatnék meg annak igazolására, hogy a 70-es évek végétől Illés Károlynak 1919. évben bekövetkezett haláláig, tehát nem csekély negyven éven keresztül, büszkélkedhettem Károly bácsinak — mi csak így szólítottuk őt — hozzám való ragaszkodásával s később atyai barátságával. Az ő ideális tudós egyénisége, a bün-

tetőjog művelésének terén elért elévülhetetlen érdemei nem csekély mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy bennem is a büntetőjog tudományához való hajlam erősödött meg, s ha bármily nagy távolság választ is el Tőle, tudományunk nagy mesterétől, neki tartozom hálával és köszönettel, hogy ma a Pázmány Péter Egyetem tanszékén s szerény írásaiban a magyar büntetőjog tudományának egyik igénytelen képviselője lehetek. Illés Károly volt az, ki már joghallgató koromban megjelölte, hogy mit olvassak, ő volt segítségemre első irodalmi munkáim témáinak kikeresésénél, ő támogatott későbbi munkásságomban is, amikor 1898-tól kezdve mint pécsi jogakadémiai tanár kisebb cikkeimet, majd monografiáimat megírtam; utóbb együtt dolgoztunk úgy egyes kisebb büntetőjogi vonatkozású törvények tervezeteinek előkészítése, majd a büntetőtörvénykönyv javaslatainak kidolgozása terén; 1912-ben mikor elfoglaltam budapesti tanszékemet, csak fokozódott a köztünk volt tudományos összeköttetés, kölcsönösen támogattuk egymás folyóiratait, én az ő neve alatt is megjelenő *Jogállam*-ot, ő az én szerkesztésemben megindult *Bűnügyi Szemlé*-t. Közről figyelhettem az ő nagyszabású munkásságának alakulását, mellette nőttem fel, vele dolgoztam később s ma is bámullattal eltelve idézem emlékét s hajtom meg a magyar büntetőjogászok zászlaját az ő nagy egyénisége előtt, mert heroikus erő, de Istenadta tehetség is kellett ahhoz, hogy a szemevilágát vesztett edvi Illés Károly oly sokat s oly kitűnőt nyújtott nemcsak a tudós-világnak, de a gyakorlati jogászoknak is. Illés Károly neve fogalom lett s ma is az a birói termekben, az ügyészi és ügyvédi körökben. Vezetője, irányítója volt ő s lesz még sokáig a magyar büntetőjog elméleti művelőinek s a gyakorlat terén munkálkodóinak egyaránt.

III.

Edvi Illés Károly szü'etett a somogyvármegyei Szil községben 1842. évi június hó 26.-án. Az elemi iskola végzetével az elsőtől a negyedik osztályig Aszódon járt gimnáziumba, majd az ötödik osztálytól kezdve a soproni év. lyceumban tanult s ugyanitt tette le az érettségit 1860-ban. Tanárai a VIII. osztályban a magyar nyelv és történelem, valamint a filozófiából: Domanovszky Endre osztályfőnök, Domanovszky Sándor édes atyja, Akadémiánk volt tagja, »*A bölcsészet története*« című a Marci-bányi mellékjutalommal három izben is kitüntetett nagy munka kiváló szerzője; a német nyelvből: dr. Kessler Károly; a fizikából: barcsfai Király József Pál igazgató, ki »*Epigrammata nova*« és »*Erinnerungen*« című műveivel tünt ki kartársai körében; a latin nyelvből: Lehr András, kinek fia Lehr Albert, Akadémiánknak 1924-ben elhunyt tiszteleti tagja, a kiváló nyelvtudós, műfordító s Arany János interpretátor Illés Károlynak iskolatársa volt; a görög nyelvből Müllner Mátyás; a mathezisből: Turcsányi Adolf. Aszódon Koren, ki Petőfinek is tanára volt, tanította. Osztályzatai általában kitünők és dicséretesek. A 6-ik osztálytól kezdve stipendiumos. 1860. évi augusztus hó 4-én kelt Testimonium Maturitatis szerint a német nyelv és mathematica kivételével — minden tárgyból laudabilis s így cum laude videatur praestitisse. A 8-ik osztály első félévében iskolatársa volt Eötvös Károly.

Középiskolai évei alatt többször nyilvánosan is szerepelt. Így 1859-ben május 21-én az önképzőkör ülésén elszavalta Petőfinek »A XIX. század költői« című költeményét. Ugyanez év július 3-án a Magyar Társaság évi működésének befejezése alkalmán tartott örömmünnepen »Alkonyatkor« című eredeti költeményével szerepelt. Mint VIII. oszt. tanuló 1859. évi november hó 1-én Kazinczy Ferenc születésének százados évfordulójára rendezett ünnepélyen zongorán előadta Bartalus István: Zrinyi lantja című ábrándját. 1860. évi január hó 7-én az önképzőköri ülésen el-

szavalta Arany Jánosnak: »Visszatekintés« című költeményét. Ugyanez év március 17-én Arany Jánosnak »Mátyás anyja« című költeményét szavalja el. Március 31-én »Liszt Ferenchez« című költeménnyel lép fel. Május 12-én felolvassa »A csejtevári gyermekek« című balladáját, 1860. évi július hó 15-én, az írásbeli érettségi előtt három nappal az örömnünnepen »A legnagyobb magyar« című költeményét olvassa fel.

1860-ban ősszel a bécsi egyetem jogi karára iratkozik be, ahol Siegel, Lott, Jager és Pachmann kollégiumait hallgatja. 1861. év tavaszán már a pesti egyetemen találjuk, ahol hét féléven keresztül nagy szorgalommal mélyed el az egyes tárgyakban; különös előszeretettel foglalkozik a Pandektákkal, a Bölcséleti jogtannal, a Jogtörténettel, a Magyar Magánjoggal, a Büntetőjoggal, a Törvényszéki Orvostannal s a Polgári Törvénykezéssel. Tanárai: Wenczel, Récsi, Reisinger, Konek, Pauler, Kuntz, Baintner, Arányi, Karvasy és Vécsey. A jogtörténeti államvizsgát 1862. évi október hó 2-án Wenczel Gusztáv elnöklete alatt működő bizottság előtt a jogtörténetből kitüntetéssel tette le, majd jogi tanulmányainak végeztével 1864. évi július hó 2-án a Karvasy Ágost »bizottmányi alelnök« által kiállított bizonyítvány tanúsága szerint »letette a bírósági államvizsgát és képesítettnek ítéltetett kitüntetéssel a büntetőjogból és a magyar eljárásból«. 1864. év nyarán Szirákon a gróf Degenfeld családnál nyer alkalmazást s három éven át tanítja a jogi tudományokra gróf Degenfeld-Schonburg Lajost, ki 1872-ben balközép programmal képviselő lett s utóbb a szabadelvű párthoz csatlakozott, majd 1887-től 1895-ig Nógrád vármegye főispánja s később örökös jogon tagja a főrendi háznak s 1904 óta titkos tanácsos, — és gróf Degenfeld-Schonburg Józsefet, ki 1883-tól 1901-ig Hajdu vármegyének s Debrecen városának főispánja, 1896-ban a tiszántúli ref. egyházkerület főgondnoka. Illés Károly magánjogtanítói feladatát kitűnően látta el, miről neveltjeinek mostoha atyja: Bozó Pál 1867. évi július hó 8-án bizonyítványt állított ki. Tanítva maga is állandóan tanult s 1867. évi április hó 30-án Juris Universi doktorrá

avatják, majd ugyanezen év november hó 25-én »királyi Itélő Táblánk Birái által megvizsgáltatva és törvényes tudományának s ügyességének kitünő jelét bizonyítva« ügyvédi oklevelet nyer. A cenzura sikeres kiállása után három nappal, 1867. évi november hó 28-án Pest-Pilis-Solt vármegye évnegyedes közgyűlésén megyei tb. tiszti alügyésszé nevezetik ki, majd 1868. év március hó 19-én tartott vármegyei közgyűlésen »rendszerinti tiszti alügyésszé« választják s 1869. évi augusztus haváig »a megye központi fenyítő törvényszéknél«, később pedig »a Szegedre kiküldött megyei fenyítő törvényszéknél« működik; ez idő alatt a vármegye első alispánjának hivatalos bizonyítványa szerint »magát egész szolgálati ideje alatt jeles képzettsége, kitünő szakavatottsága, ernyedetlen szorgalma és tiszta jelleme által annyira kitüntette, hogy nemcsak a törvényszék, de az egész megye közönségének közelismerését vivta ki«. 1871. évi november hó 3-án Bittó István igazságügyminiszter értesíti, hogy Ő cs. és apostoli kir. Felsége október 31-én kelt legfelsőbb elhatározásával a szervezendő szolnoki kir. törvényszék mellé kir. ügyésznek nevezte ki. E kinevezés Illés Károlyt Szegeden találta, ahol már megelőzőleg, mint pestmegyei tiszti alügyész a kir. biztossági bíróság mellett működött, — és ahova 1872. évi január hó 29-én kelt rendeletével az igazságügyminiszter Illést újból kiküldötte. Mint az 1871. évi LXVIII. t.-c. 3. §-ának 2. bekezdése alapján. Szegedre delegált aradi törvényszék mellett a vád teendőit ellátó kir. ügyész: 1873. évi április haváig dolgozott e különleges minőségben gróf Ráday Gedeon kir. biztos és Laucsik Máté vizsgálóbíró mellett. Tapasztalatait »Emlékeim a szegedi várból« című kéziratban levő érdekes munkájában dolgozta fel. A kir. biztosságot az alkotmányos kormány szervezte meg 1868-ban s feladatául tüzte ki, hogy az Alföldnek a Bach-korszakban s a provizórium alatt megingott közbiztonságát helyreállítsa s Szeged vidékét a szegénylegények garázdálkodásától megtisztítsa. A kir. biztosság Ráday gróffal az élén, Laucsik Máté vizsgálóbíró közbejöttével tette meg a szükségesnek vélt intézkedéseket. Százával fogták el a gyanus egyéneket s hivatalból kutat-

ták fel a sokszor 20—30 év előtt elkövetett bűncselekmények gyanu alá eső tetteit s részeseit. A kihallgatásokat egyideig kizárólag Laucsik Máté foganatosította és pedig, mint a régi vizsgálóbírói típus valódi mintaképe: a föld népével bánni tudó ravasz és erőszakos egyén oly módon, hogy: »előbb kivette — szükség esetére — kinzásokkal a beismerést és azután könnyedén összegyűjtötte a beismerést megerősítő tárgyi adatokat« (v. ö. *Fayer, A magyar büntető-jog kézikönyve* II. kiad. I. köt. Budapest, 1900. 64. l.). A kir. biztosság drákói módon ugyan, de eredményesen oldotta meg feladatát. Rózsa Sándor bandáját szétugraszította s az egész alföldi nagyszabásu rablósözvetkezetet földerítette s kiirtotta. 813 személy által elkövetett 554 bűncselekményt derített ki. Mikor 1869-ben a nyár folyamán a közvélemény mindjobban sürgetni kezdte a beismerésben levők vallomásainak birói hitelesítését, — az igazságügy-miniszterium Pestmegyét delegálta e célra s a megye törvényszéke Szilágyi István alispán elnöklete alatt le is utazott Szegedre. Ebben az időben veszi kezdetét Illés Károlynak mint pestmegyei tiszti alügyésznek a működése is. 1870-ben megindulnak a delegált pestmegyei törvényszék előtt az érdemleges tárgyalások, melyek teljesen az írásbeliség elvei szerint folytak le. 1871-ben Ráday Gedeon megvált állásától s attól fogva 1873. évi április haváig a delegált aradi kir. törvényszék s az aradi kir. ügyészség és a külön kirendelt Illés Károly látták el az előnyomozás, vizsgálat, vádképviselés és ítélkezés teendőit. Hogy Illés Károlynak mily szerep jutott ebben a munkakörben, azt érdekesen világítja meg Kozma Sándor kir. főügyésznek 1872. évi február hó 7-én kelt rendelete, melynek minket érdeklő része imígyen hangzik: »utasítottam az aradi kir. ügyész urat, hogy Szegedre menjen át, Önt (Illés Károly) pedig egyidejűleg felhívom, hogy tekintve azt, miszerint Ön a szegedi vádlottak két nevezetes csoportozata ellen már mint közügyész működött s a vonatkozó hitelesítési eljárást vezette, ezen kétféle bűnügy befejezésénél az aradi kir. ügyésszel közreműködjék s ezzel magát levelezés útján érintkezésbe téve, a kiküldött aradi ítélőtanácsnak Szegeden

leendő megjelenése iránt magának biztos tudomást szerezvén, Szegeden ugyanakkor megjelenni és a fentjelzett teendőket ismert buzgalmával teljesíteni sziveskedjék». Az aradi delegált törvényszék s a mellette működő kir. ügyészség tevékenységének megszűntével 1873. évi június hó 29-én kelt leiratában Kozma Sándor kir. főügyész arról értesíti Illés Károlyt, hogy az igazságügyminiszter ugyanezen év május hó 26-án kelt rendeletében »különösen a kir. ügyész urnak, mint ezen ügyészség vezetőjének legőszintébb köszönetét és elismerését nyilvánítja s egyuttal biztosítja, hogy tanúsított képessége és ügybuzgalma alkalomszerűleg a legnyomatékosabb ajánlatul szolgálandó.

Ezután Illés Károly egyideig Aradon, majd Budapesten működik mint kir. ügyész, majd 1876-ban a pécsi kir. ügyészség vezetője lesz. Időközben megnősült s elvette Aradi Emiliát. Pécsi állását 1876. évi január havában foglalta el, de már február havában pár hónapra újból Pestre rendelik fel az igazságügyminiszteriumba, hol részt vesz a Btk. javaslatának előkészítő munkálataiban. E munkásságának érdemességét Csemegi Károly következő szavakkal méltatja: »Alulírott bizonyítom, hogy dr. Illés Károly pécsi kir. ügyész az 1875. év folyama alatt a büntetőtörvénykönyv indokolásának előkészítése alkalmából az anyag egy részének tanulmányozására és előleges összeállítására az igazságügyi miniszterium részéről megbízatást nyervén s e célból a központba berendeltetvén: itt ezen dologgal a mondott időben s az 1876. évnél apríl haváig több hónapon át foglalkozott s munkásságának eredménye gyanánt hozzám egy nagyobb terjedelmű dolgozatot nyújtott be, mely arról tanuskodott, hogy a nevezett királyi ügyész, ki ekkor a büntetőjog és törvényhozás világirodalmában még kevésbé volt járatos, aránylag rövid idő alatt nagymérvű tudományos tanulmányokat végzett«.

Családja — míg 1876. évi május hó 4-én végleg Pécsre költöznek — Aradon, ő pedig Budapesten él. Nagy boldogsággal emlékezik meg arról az időről, amikor rajongásig szeretett családjával végre Pécssett megtelepszik. Fecskecsaládhoz hasonlítva magukat hangulatosan írja

visszaemlékezéseiben: »Ugy építették kis fészküket, mintha örökkétartó házat akartak volna készíteni s mintha azt reménylették volna, hogy abban semmi sem fogja megzavarni boldogságukat. A fészek elkészült s a fecskepár boldogan élte napjait. Nemsokára három kis fecskefiók kandikált ki a szűk nyíláson, előre nyujtogatva gyenge nyakukat, valahányszor szülőik eleséggel tértek meg rövidke kirándulásaikból«.

Ám a sors megirigyelte a kis család zavartalan boldogságát. Alig tiz éven belül három oly csapást mért a Gondviselés Illés Károlyra, a munkaerejének teljességében levő kiváló ügyészre s a büntetőjogot már akkor erős elméleti és gyakorlati érzéssel művelő tudós egyéniségre, a családjáért s gyermekeiért rajongó apára és férjre, amelyek közül egy is elég lett volna ahhoz, hogy törekvést, életkedvet s a jövőbe vetett bizodalmat derékban törve, végső kétségbeesést váltson ki, abból a gyenge testben lakozó lélekből, amely ezekben a döbbenetes időkben választutra sodródott. Hamleti töprengés, kinzó testi és lelki fájdalmak és megpróbáltatások marcangolták a felfelé ivelő pályájának már-már delelőjére elért embert, a szerető apát és a boldog férjet s az ember ekkor mutatta meg nagyságát, ekkor bontotta ki hősiegyéniségét s ekkor igazolta be Kemény Zsigmond örökbecsű mondásának igazát: »az Isten látogatásai a tisztát még tisztábbá s csak a romlottat teszik gonosszá«.

1877-ben vesz rajta erőt a gyógyíthatatlan kór, mely rövid időn belül örök sötétségre kárhoztatja őt, ki családján s barátain kívül minden örömét az olvasásban s írásban találta. 1881. év április hó 14-én elragadja a halál életének 6-ik hetében a család szemefényét, forrón szeretett egyetlen fiukat: Szilárdkát. S a kérlelhetetlen kaszás nem nyugodott: 1885. év decemberében — mint visszaemlékezéseiben írja — »mikor a karácsonyfák minden háznál kigyultak: mi már egy drága beteg életéért remegtünk s mikor az év utolsó órája lejárt: mindnyájunk drága kincse ott feküdt a hideg asztalon« (Tiz év története; IV. rész, 96. l.) s a meggyötört lélek feleségének gyászos elhunytakor fénytelen szeméit az

Égre emeli s imigyen szól: »Térdre borulunk emléked előtt, ki már a mennyben vagy s az angyalok között kis angyalainktól körülvéve örködöl boldogságunk felett. Szent emléked ad erőt, hogy hozzád méltók legyünk, s hogy bátran megvívjuk az élet csatáját«. (U. o.)

Megvakulását előidéző betegségét, illetőleg ennek első jeleit 1877 nyarán veszi észre. Meghatóan írja le e szomorú felfedezés körülményeit: »Egy verőfényes napon kiementem Margitkával a ház mögött levő kertbe s végigmenve a kanyarulatós utakon, a kert hátsó részében egy kis tisztáson elkezdtünk játszani. Margitka szaladt, én pedig megfogtam, szinelve, mintha csak nehezen érném utol. Ez nagyon mulattatta. Ekkor aztán más játékhoz fogtunk. A kezemben lévő ujságot messzelátó gyanánt összegöngyölítve, hol az egyik, hol a másik szememre illesztettem, s azon át nézegettem ide-oda futkosó kis leányomat. Egyszer azután, mikor a messzelátó balszememen volt, egyik kezemmel befogtam jobb szememet s meglepetve tapasztaltam, hogy így semmit sem látok. Alig akartam hinni önmagamnak s újra meg újra megtettem a kísérletet. Az eredmény mindig ugyanaz lőn« (Tíz év története II. rész, 38. l.). Csakhamar megvizsgáltatta szemét Budapesten, ám a vizsgálat eredménye lesújtó volt. Az orvosok megállapították, hogy a baj már néhány év óta fejlődik s ha nem sikerül megállítaniok, a másik szem is tönkre megy. Július 5-én megírja nejének, hogy szeme világát nagy veszély fenyegeti, de azért nem esik kétségbe, mert a legvégső esetben megmarad vizsgálatára kedveseinek szeretete. Az 1878. év folyamán Budapesten, Bécsben, majd Veldesben a »Natur Heilanstalt«-ban, később Lindewisében keres orvoslást, 1879-ben egy trieszti gyógyintézetben, majd ismét Veldesben tölti idejét tele reménnyel és bizalommal, 1880-ban betegsége mindjobban elhatalmasodik s hiába minden kísérletezés, minden gyógymód: bekövetkezett, amitől valamennyien tartottunk: örök sötétség borult arra a buzavirág-szinű, beszédes, szép szempárra, mely előtt ettől kezdve közel negyven esztendeig gyötrően fekete fátyol zárta el a mosolygó gyermekarcokat, a feleség bánatos tekintetét, a

jóbarátok és ismerősök résztvevő arckifejezését. Elgondolni is rettenetes, mily kinnal és szenvedéssel járhatott az örökös vakságra kárhóztatás annak, ki eleddig szenvedéllyel tanult, olvasott, irt, ki látószervei útján gyűjtötte tudományos munkáihoz az anyagot, ki leszámolni volt immár kénytelen azzal, hogy testi fogyatkozása miatt nyugdíjba kell mennie, kit mázsás súllyal nyomott a gond: mi lesz jövődelmének felére szorított összegből megélni kénytelen családjával, serdülő gyermekeivel.

És csodálatos: a nagy férfiúnak ekkor bontakozott ki nagy egyénisége. A mérhetetlen csapások megacélozták erejét, — egy világ omlott össze előtte s ő emberfeletti energiával fogott hozzá az új munkához; ideáljainak romjai között új ideálokot tűzött maga elé; ügyvéd lett s a legelső védők sorába küzdötte fel magát; tudós lett, vérbeli tudós, mert az elkövetkező negyven év alatt a magyar büntetőjogi irodalom vezérei, mesterei, büszkeségei közé emelkedett. Mintha róla szólna Arany Jánosnak következő pár sora:

Nem török a szenvedő szív
 Oly könnyen darabbá,
 Csak ellágyul, s az örömré
 Lesz fogékonyabbá ;
 Mint egy lankadt földmivesnek
 Pihenő tanyája :
 Kész boldogság lesz neki a
 Szervedés hiánya.

Testi szenvedései nem voltak, — a lelkieken urrá lett. 1881. év elején így ír: »Állapotomnál fogva hivatalomból kizárva... mit tegyek, hogy valami hasznos dolgot műveljek: ez okozott most legtöbb gondot. Ekkor eszembe jutottak könyveim, a büntetőjog, amellyel annyit foglalkoztam s a büntetőtörvénykönyv, amely még mindig várja a hivatott magyarázóját. Hátha én lehetnék az?« Pár napra megkezdi a nagy munkát s ősszel már nyomdába adja a büntetőtörvénykönyv magyarázata első kötetének kéziratát, melynek megjelenését csakhamar követi a második és harmadik kötet.

1882. évi március havában ügyvédi irodát nyit Pécssett.

Több sikeres védelem után klientelája mindjobban szaporodott s szerepléseivel mind szélesebb körben irányította magára a figyelmet. Ebben az időben legnevezetesebb védelmét az 1882. év őszén leszakadt eszéki vasuti hid borzalmas katasztrófájának okozói elleni bűnügy egyik vádlottjának képviselőjében fejt ki és pedig a többi vádlottakat védő Polonyi Géza és Friedmann Bernát mellett. A vádat boldogult édes atyám képviselte. Illés Károly nagy ambícióval dolgozta ki a nehéz illetékességi s bűnösségi kérdéseket, erősen készült a végtárgyalásra, melyen másfélórás védőbeszédet tartott, mellyel minden vonatkozásban óriási sikert ért el; védencét a bíróság logikai okfejtésének elfogadásával felmentette; a másik két vádlott súlyos büntetést kapott.

Az ügyvédkedés mellett állandóan dolgozott a nagy kommentáron s alig volt kérdés, melyet a jogi szaklapok hasábjain monografikus alapossággal fel ne dolgozott volna.

Ugyanebben az időben szépirodalommal is foglalkozott. Széplaki Jancsi Sándorral megírja Leona című drámáját, utóbb a Falusi iskola s A király reggelije című kis vigjátékait, majd Cifra Juci című népszínművét, melyet 1884. év telén Pécsen, több évvel később pedig a budai szinkörben elő is adtak.

1885. év december 31-én meghalt hön szeretett hitves-társa. E súlyos veszteség után ismét csak a fokozott munkában kereste vigasztalását. Emberfeletti erővel dolgozik, s immár büntetőjogi munkásságával párhuzamosan publicisztikai irányban is egyre-másra hallatja szavát. 1885. év nyarán Aradra költözik, hol kartársai, valamint a bírák és ügyészek nagy tisztelettel és szeretettel vették körül. A megfeszített munka mellett egyedüli szórakozását kávéházi asztaltársaságában találta. Akkori ügyvédjelöltjétől hallottam, hogy az ily kávéházi eszmecserék után hazamenet az uton rendezte egy-egy vezércikk vagy szakdolgozat eszmemenétét s otthon nyomban lediktálta oly folyékony-sággal és minden részletre kiterjedő pontossággal, hogy a legtöbb esetben alig változtatott azon egy-egy szót. Egyáltalában csodálatraméltó emlékezőtehetsége volt. Ha a Btk.-ben

egy-egy szakaszt, vagy kommentárjában valamely okfejtését kellett keresni, legtöbbször még arra is figyelmeztetett, hogy a lapnak melyik oldalán s alul vagy fölül található-e az. A nyarat legtöbbször Ercsiben édes anyjánál töltötte, ki végtelen nagy szeretettel vette körül. Itt dolgozott legtöbbet különféle munkáin. Egy ilyen nyaralása alkalmával felkereste Ercsiben Mayer Salamon bécsi egyetemi tanár, kivel évek óta levelezési viszonyban volt, de személyesen nem ismerték egymást. Mayer Salamon Illés Károly munkáit német szaklapokban ismételten méltatta. 1888. év nyarán Budapestre költözött, mert a család belátta, hogy az ő kiváló nagy tehetsége és tudása mellett csak a fővárosban érvényesülhet igazán.

Időközben másodszor nősül; elveszi Szluha Máriát, azt az angyali szívű, azóta már szintén jobblétre szenderült önfeláldozó igazi nagyasszonyt, kiben hűség és élettársat, támogatót s gondviselőt talált.

Pesti működése során immár országos tekintélyre tett szert. Rövidesen megjelenik kommentárjának teljesen átdolgozott második, majd harmadik kiadása, — részt vesz a bünvádi perrendtartás kódexének előkészítő munkálataiban; megírja Balogh Jenő és Vargha Ferenc társaságában a büntető perjog három kötetes nagy kommentárját, a kihágási büntetőtörvénykönyv magyarázatát, kiadja számos kiadást ért s Degré Miklós átdolgozásában ma is közkezen forgó zsebkönyveit, százszámra írja vezércikkeit a Budapesti Hirlapban (dr. Bertl Emil adjunktusom segítségével sikerült e nem kevesebb mint 227 közérdekű tanulmányait cím és megjelenési helyre utalással egybeállítanom); szerkesztője a Jogállam című jogi szaklapnak; állandó munkatársa úgyszólván minden szakfolyóiratnak, könyvbírálati elmélyedő tanulmányok, melyeknek során nem egyszer új gondolatokat vet fel; egyre-másra előadásokat tart a Jogászegyletben, a Magyar Tudományos Akadémián, mely 1895. évben levelező tagjai sorába választja, számos címszót dolgoz fel a Magyar Jogi Lexikonban s a Révai Lexikonban; az igazságügyminiszter megbízásából ismételten széleskörű kodifikacionális munkásságot fejt ki; 1898-ban Erdély

Sándortól nyert megbízás alapján elkészíti a Btk. novellájának tervezetét, melyet egy szűkebb értekezlet megállapodásainak figyelembevételével újból átdolgozva nyújt be; 1900-ban szaktanácskozmány vitatja meg a revízió terjedelmét; ezt követően 1901-ben Plósz Sándor megbízásából újabb tervezetet készít; hosszabb szünet után megalakul az igazságügyminiszternek Ófelségétől jóváhagyott előterjesztése alapján »a büntetőjogi törvényelőkészítő bizottság«, amelynek tagjai közül 1913. év tavaszán Bernolák Nándor, Finkey Ferenc, Illés Károly és csekélységem nyertünk oly értelmű megbízást, hogy egymástól függetlenül s az igazságügyi kormány részvétele nélkül az Általános Rész tervezetét dolgozzuk ki; a négy munkálat ugyanazon év őszére elkészült, az igazságügyi kormány azokat kinyomatta s átadta a nyilvános bírálóknak; e tervezeteket 1914-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület Magyar Csoportja több ülésén vita tárgyává tette, melyeken Illés Károly is élénk részt vett; 1914. évben Illés Újabb tervezetet készített, mely a Bűnügyi Szemle mellékleteként került a nyilvánosság elé (e tervezettel kapcsolatban álláspontját részletesen kifejti: A büntető-törvénykönyv revíziója című értékes tanulmányában; Jogt. Közl. 1914. évf. 469., 479., 497., 528. 1.). Ezeknek a munkálatoknak alapján készítik el Balogh Jenő igazságügyminiszter megbízásából Degré Miklós, Finkey Ferenc s felolvasó a büntető-törvénykönyvnek immár úgy általános, mint különös részét is felölelő 1915-ik évi tervezetét, mely mint első teljes tervezet a büntettekre és vétségekre vonatkozó összes anyajogi szabályokra kiterjed s a szakférfiaknak véleményezés céljából szétküldetett. Azóta újabb, az anyagi büntetőjog egészét átfogó törvényhozási munkálat nem készült. Megállapítható, hogy Illés Károly keze közel husz éven keresztül minden kodifikacionális munkálatban benn volt s a halála óta elmúlt tiz év azt látszik bizonyítani, hogy az ő képessége, szakszerű tudása s kitűnő stilizáló készsége valóban pótolhatatlan.

E széleskörű tudományos és kodifikatori munkásság mellett a legnagyobb pontossággal látja el nagyforgalmu irodájának ügyeit, melyeknek túlnyomó része nagy gyakor-

lati tudást s praktikus érzéket kívánó bűnügy. Érdekes volt a tárgyalásokon való szereplése. Bizalmi embere karonfogva elkísérte védői asztalához, mely mellett helyet foglalt. Feszült figyelemmel kísérte a tárgyalás menetét s amikor sorra került, felállott és hozzákezdett védőbeszédének elmondásához, valahogy az az érzés suhant át a jelenlevők: bírák, ügyész védőtársak, vádlott, egyéb perbeli személyek s a közönség lelkén, hogy az igazság és tudás apostolának ajka nyílt szólásra. Az első perctől az utolsóig áhitatos csend kísérte szavait. Előbb utolérhetetlen világossággal előadta a tényállást, majd felépítette a jogi konstrukciót és pedig a törvényszakaszokra hivatkozás során hibát el nem követve oly alátámasztásokkal, hogy azt megdönteni alig lehetett. Mint védő átérezte, hogy ő is éppúgy az igazság papja, mint a bíró. Nem a mindenáron felmentésre törekedett, nem is a szerencsenek fehérre mosását vallotta feladatául, hanem az anyagi igazságnak érvényrejuttatásán fáradozott. Klasszikus védő volt, ki mikor beszédjének végétével levonta következtetéseit, mindenki érezte, hogy itt az ember Justitia istenasszonyának megelégedésére szólott. Ő át is érezte azt, amit egyik értekezésében a védőről mond, aki szerinte »nem egyszerű képviselője a félnek, hanem a bűnvádi perben közszolgálatot teljesítő, nem nélkülözhető s a bírósággal és vádhatósággal egyenlő rangu közjogi funkcionárius« (v. ö. A törvény vagy a Curia. Jogállam II. évf. 5. füzet).

Degré Miklós írja megemlékezésében Illés Károlyról a következőket: »A véletlen úgy hozta magával, hogy tanuja lehettem utolsó védői szereplésének. Betegen, megtörve, fizikailag elgyengülve jelent meg a tárgyaló teremben. Úgy hogy védőbeszédét részben ülve tartotta meg. Szinte éreztük valamennyien, hogy a nagyérdemű mester hatyudala hangzik el. Ünnepeles, áhitatos hangulat lett urrá a teremben és szelleme újból tündökölt. Fizikai törődöttsége ellenére több órán át tartó hatalmas védőbeszédet mondott el. Védőbeszédet, mely első szavától kezdve lekötötte hallgatóságának teljes figyelmét« (Jogállam; 1919. évi május-októberi füzet).

Szórakozásra napi egy órácskát szentelt. Ebéd után elkísértette magát a kávéházba a szokott törzsasztalhoz. Nyáron a Hangli-kioszk, télen a Petőfi-téren volt Steingassner-kávéház volt a gyülekezés helye. A társaság feje Csemegi Károly, régibb tagjai Mikszáth Kálmán, Beck Hugó, Olay Lajos, Györffy Gyula, Huszár Károly, később Nietsche Győző, Schuster Rudolf és néha csekélységem. Kis fekete sapkájával a fején, beszédes, de nem látó jószágos szemeivel ránk tekintve mesélgetett a régi dolgokról, aktuális napi kérdésekről, jogi problémákról — kedélyesen, komolyan, amint a tárgy kívánta; a fiatalokat buzdította, az öregekkel eltréfálkozott. Nem ritkán napokra terjedő vitákba vitte bele a társaságot s mi mindannyiszor egy-egy szellemi kinccsel gazdagabban váltunk el tőle.

Nagy egyéniségét az uralkodó is elismeréssel kísérte, amikor 1918-ban a m. kir. udvari tanácsosi címmel tüntette ki.

Megérte még a Károlyi-forradalmat, de a kommunizmust már nem tudta túlélni. A rémuralom első napjaiban, 1919. évi április hó 6-án hunyta le szemeit, hogy a negyvenévig tartó sötét éjszaka után az örök világosságban legyen része. Élete mintegy szimbolizálja a magyar joghoz való szívós ragaszkodását, ezzel való együttélését s együttélését. 1842-ben született, amikor Deák Ferenc és társai a mi örökbecsü s még évszázadok múltán is büszkeséggel említhető 1843. évi büntetőjavaslatunkon dolgoztak, — meghal 1919-ben pár nappal azután, amikor a gyűlölet és terror, a magyar hagyományokat durva kézzel kiirtani törekvő horda a magyar jogot félretolta s jogrendszerünket keresztrefeszítette. Jogrendszerünk alig három hónap múltán feltámadt halottaiból s ma is él, és élni fog, míg hazáját szerető magyar lesz e földön, de Illés Károly szíve megszakadt s el kellett válnunk tőle örökre, mégis abban a tudatban, hogy emlékét a késő utódok is kegyelettel fogják megőrizni, hogy Akadémiánk el nem muló elismeréssel fogja kíséreni s hogy a reáemlékezés során egyénisége példaként fog lebegni minden, a tudománnyal foglalkozó magyar ember előtt.

IV.

Gyulai Pál írja egyhelyütt, hogy amikor »elhunyt nagyjaink emlékének áldozunk, a veszteség érzete észrevétlen azon eszmék kultusába olvad, melyeknek az elhunyt bajnoka volt s a bánat felhőit mintegy megaranyozza a nemzeti dicsőség fénye«. Eleddig a magyar büntetőjogi irodalmat Illés Károly elhunytával ért nagy veszteségről szólottam s a bánat hangulata vett erőt rajtam, s ezt az érzületet vittem át Horatius: »Si vis me flere, dolendum es« axiómájának igazában akarva-nemakarva mindazokra, kik szavaimat hallgatják, vagy soraimat olvasni fogják. Emlékbeszédem utolsó részében Gyulait követve, pár szóval utalni kívánok arra, mily eszmék kultusának volt a mi nagy mesterünk bajnoka s miként aranyozza be az ő tudományos egyéniségén keresztül a bánat felhőit a nemzeti dicsőség fénye.

Előre kell bocsátanom, hogy nem érzem hivatottnak magamat arra, hogy Illés Károlynak akár publicisztikai, akár szépirodalmi, akár a gyakorlati élet terére eső ügyészi s védői tevékenységét méltassam, sőt mellőzöm a kodifikációs munkásságáról való értékelést is és pedig ezt különösképpen azért, mert 15 éven keresztül együttműködtem vele, mely körülmény érzésem szerint kizárja a teljes objektivitást. De felmentve vélem magamat Illés Károllyal a mondott irányokban való foglalkozás kötelezettsége alól annyival is inkább, mert e helyen Illés, mint a magyar büntetőjogi irodalom tudósa áll előttünk, minélfogva túl lépném méltató hatáskörömet, ha róla nem csupán, mint büntetőjogásról emlékeznék meg.

Büntetőjogi vonatkozása nagy művei, monografiai kisebb tanulmányai, rövidebb cikkei s a Büntető Jog Tárában megjelent u. n. megbeszélései oly nagy számúak, hogy azok címeinek felsorolása pár órát venne igénybe, miért is ettől természetszerűleg eltekintek s beérem azoknak a vezető, valóban örökbecsű munkáknak felemlítésével, amelyek beláthatatlan időig kincsei maradnak a hazai büntetőjog irodalmának.

E kiemelkedő művek: *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntetőtörvénykönyvnek magyarázata* (3. kiadás, Budapest, 1909, III. kötet); *A kihágásokról szóló magyar büntetőtörvénykönyvek magyarázata* (2. kiadás, u. o. 1903); *A bünvádi perrendtartás magyarázata* (Balogh Jenővel és Vargha Ferencsel, 2. kiadás, u. o. 1910); A közokirathamisítás, tekintettel az iskolai bizonyítványok hamisítására (Budapest, 1893); A szabadságvesztés büntetés reformja (Jogászegyleti Értekezések, 53. sz.); A feltételes elítélésről (u. o., 58. sz.); A kétes elmeállapotok orvosi és bírói megfigyelése (u. o., 91. sz.); A meghatalmazott által elkövetett csalás (u. o., 107. sz.); A vádhatározatról (u. o., 115. sz.); Az orvosszakértőkhöz intézendő kérdésekről (u. o., 142. sz.); A járásbírótság előtti eljárás (u. o., 167. sz.); A semmiségi panasz (u. o., 173. sz.); A külföldi magánindítvány belföldi joghatálya (u. o., 192. sz.); A normális büntetés (Balogh, Emlékalbum 94—100. l.); Csemegi Károly emlékezete (Jogállam, 1902. évf., IX. füz.); A törvény, vagy a kir. Curia (u. o., II. évf., 278. l.); Katonai bünvádi perrendtartás (u. o., X. évf., 512. l.); Ingatlan ismételt eladása, mint büntetendő cselekmény (Büntügyi Szemle I. 71., 133., 165.); Több ember szándékos megölése (u. o., III. k. 358.); Sajtó útján elkövetett és sajtórendőri vétségek (Jogt. Közl. 1916. évf., 398.); A Kbt. 327. §-a (u. o., 1917. évf., 406.); Sajtószabadság (u. o., 1919. évf., 1. l.).

Illés Károly büntetőjogi egyéniségének értékéről képet alkotandó mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy a hazánkban érvényben volt s ezidőszent hatályban levő anyagi jogunknak négy, büntető perjogunknak pedig három fejlődési korszakát élte keresztül. Mint egyetemi hallgató, mindkét vonatkozásban az akkor még alkalmazásban volt, de épp egyetemi tanulmányainak idején erejét veszített osztrák büntetőjog szabályaival ismerkedett meg; 1862-ben azonban már a visszaállított régi magyar büntetőjog előadásait hallgatta Paulertől s annak »*Büntetőjogtan*«-ából tanult. Mint pestmegyei alügyész s később kir. ügyész, majd ügyvéd és író az anyagi jog terén, 1880-ig Pauler szellemében dolgozott, az eljárásjogi kérdésekben

pedig 1900. évig az 1872. évi május hó 1-én kelt körrendelettel ajánlott »ideiglenes eljárási szabályzat« alapján gondolkodott, irt és cselekedett. 1880. évi szeptember 1-én, amikor a Btk. és Kbtk. életbelépett, az új kodexek szellemében dolgozta bele magát s csakhamar megírt kommentárjaival s tanulmányaival irányítója, sőt vezetője lett az anyagi büntetőjogi elmélet s gyakorlat fejlődésének, — a büntető eljárásjog terén 1900. évi január 1-én állott be a változás, amikor is a bűnvádi perrendtartásról s az esküdtbiróságokról szóló törvénykönyveink életbelépésével hazánk az akkori nyugateurópai jogokat nemcsak elérő, de kisebb-nagyobb mértékben felül is muló kodexszel lett gazdagabb; az anyagi jog továbbfejlődésének legújabb korszakának hajnalát is megérte még Illés, azt a korszakot, mely a merev dogmatizmussal szemben a társadalom védelmére mind nagyobb súlyt helyező u. n. modern büntetőjogi iskola néhány, a külföldön bevált intézményét előbb tudományos szemszögből megújította, majd törvénybe foglalva, életbe is léptette. Az 1908. évi XXXVI. t.-c. behozza a feltételes elítélés néven ismert »büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztését«, ugyanez a törvény lerakja a gyermek és fiatalok büntetéseik irányában alkalmazandó s az egyéniesítés eszméjét megvalósító büntetőjog alapjait, melyeken tovább épít a fiatalok bíróságáról szóló 1913. évi VII. t.-c. Még az ő életében hatályba lép a közveszélyes munkakerülőkről rendelkező 1913. évi XXI. t.-c., mely szintén az egyesítés jegyében a társadalom hatályosabb védelmét szolgáló, beiktatja büntető intézményeink sorába a dologházat.

A perjog terén benne élt a titkos és írásbeli vizsgálat, a kötött bizonyítási rendszer s a nyomozó elvet megvalósító rendszer korában s átlendült a nyilvánosság, közvetlenség elvein nyugvó, a bizonyítékok szabad mérlegelését biztosító s a vádelt követelményeit megvalósító modern eljárási jogba, — az anyagi jogban pedig telítetten az u. n. klasszikus iskola erősen jogtechnikai irányban kialakult tételeivel, élete alkonyán átértette, sőt átérezte az új irányok célravezetőbb s a régi intézményeknél legalább

is több eredményt ígérő voltát. Sokkal nagyobb elme volt, semhogy irányzatosan ellenszegült volna a modern eszméknek s intézményeknek s bár voltak, kik bizonyos elvakultsággal s megokolatlan ellenszenvvel fogadtak és illetőleg igyekeztek visszaszorítani mindent, ami rést ütni látszott a centiméterező dogmatikus irányon, ám Illés Károly — annak ellenére, hogy mint erős analizáló elme, mindvégig inkább dogmatikus jogász volt — megőrizte objektivitását és nemcsak örömmel vett tudomást minden új intézményről, hanem bizott is annak eredményességében. Álláspontját a következő szavak jelzik: »A büntetőjog terén újabban nagy forrongás észlelhető. Az u. n. kriminálpolitikai iskola hívei sarkaikból igyekeznek kiforgatni az u. n. klasszikus büntetőjog alapvető intézményeit. Büntetőjogászainknak tehát résen kell lenniök annál a kérdésnél, hogy az új tanok közül melyeket lehet elfogadni (v. ö. Jogállam IX. évf., 6. l.); majd utóbb így ír: »a társadalom hathatósabb védelmének új intézményeit ... a revideált büntető-törvénykönyv megalkotásánál mellőzni nem lehet« (Jogt. Közl. 1914. évf., 469. l.).

Erőssége úgy az anyagi, mint az eljárási jog terén a büntetőjogszabályok jog-logikai kifejtése. A feldolgozásnak ez a módja tette nagygyá és úgyszólván nélkülözhetetlenné kommentárját s kölcsönzött minden egyes tanulmányának s ítélet-megbeszélésének oly kisugárzó fényt, mely bevilágított a legnehezebb kérdések legelrejtett zugaiba.

Csak példaszerűleg emelek ki néhányat azoknak a klasszikus fejtegetéseknek sorából, amelyekkel a büntetőjog egyes problémáit megoldja, vagy legalább is oly sikra helyezi, amelyen az azokban való állásfoglalás immár különösebb nehézséget nem okoz.

Hazai irodalmunkban ő az első, ki a kísérlet kezdőpontját jelző »véghezvitel megkezdése« néven ismert fogalmat világosan meghatározza, midőn abban »a büntethetőséget már magában foglaló tényálladáki ismérv megvalósításának megkezdését látja«, de egyszersmind utal e fogalom relativitására, illetve arra, hogy annak tartalmi elemei az egyes bűncselekményekhez viszonyítottan mindig külön

állapítandók meg (v. ö. Bjt. 19. k. 217. 1. és Komm. I. k. 183. 1.).

Igen figyelemre méltó az az okfejtése, melynek eredményeként megállapítja, hogy aki *delictum complexum* (pl. szándékos emberöléssel vagy súlyos testi sértéssel kapcsolatos rablás) esetén közreműködik, az — amennyiben az eszközcselekménynek bárcsak egy részét hajtja végre, mint-hogy e cselekmény kauzális nexus-ban áll a főcselekménnyel — társtettese a *delictum complexum*nak, aki ellenben csak a célcselekményben (pl. a rablásban) vesz tettleges részt, »ezáltal még nem válik tettessé az ölésben vagy testi sértésben s így közreműködése egészbenvéve is csak segélyezés leend« (v. ö. Komm. I. k. 238. 1.).

A személyes tulajdonságok és körülmények (Btk. 74. §) tanában Illés fejtegetései oly meggyőzők, hogy úgy az irodalomban, mint a joggyakorlatban ma is többé-kevésbé az általa felállított tételek érvényesülnek. Így évekig tartó vita után végre is elfogadásra talált Illésnek az a megállapítása, hogy »az úgynevezett cselédlopás minősítésének alapja nem a bűntevő személyes tulajdonsága, hanem a gazda és a szolgálatban álló személy között fennforgó viszony lévén: e viszony, oly esetben, midőn a lopás elkövetése éppen ez által vált lehetővé vagy könnyebbé, a büntett lényegéhez tartozik s ennél fogva mindegyik közreműködése kihat, — ellenben csak a szolgálatban álló személyt terheli akkor, ha a szolgálati viszony a lopás elkövetésének sem eszköze nem volt, sem arra befolyást nem gyakorolt« (v. ö. Komm. I. k. 273. 1.).

A szándék tanában az u. n. akarat-elmélet híve, bár utal arra, hogy ez a teória gyakorlati nézőszögből alig különbözik a szembenálló tudat-elmélettől, mert a különbség csak az, hogy »míg a tudat-elmélet az akarat legközelebbi, az akarat-elmélet annak további és pedig igaz célját tekinti a *dolus* lényegének« (v. ö. Komm. I. k. 279. 1.). Idevágó fejtegetéseiből kitetszik, hogy érzi az akarat-elmélet fogyatkozásait s valószínűnek tartom, hogy ha megismeri a Max Ernst Mayer alapította s mind szélesebb tért hódító u. n. *motivum-elméletet* (v. ö. *Max Ernst Mayer*:

Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts; Heidelberg, 1915. 240. s köv. I.), valószínű, hogy annak erősségét sok értékes argumentummal támasztotta volna alá.

A jogos védelem sok aprólékos kérdésében oly biztos kézzel irányít, hogy nem egy vonatkozásban egyenesen megteremtette a Kuria helyes gyakorlatának alapját. Így az a tétele, hogy »szüleivel szemben az általuk megtámadott gyermek tartozik a tetteleges védelem előtt a menekülés minden más módját megkísérelni« (v. ö. Komm. I. köt. 349. l.) s amely magasabb erkölcsi felfogásáról tanuskodik: ma már kivétel nélkül elfogadott szabálya a joggyakorlatnak (v. ö. Bjt. 57. k. 311., 66. k. 33., 75. k. 101. l.).

Az aberratio ictus vitakérdésében Illés a Kuria 60. sz. döntvényét helyesli, melynek lényege, hogy az elvétel épp oly lényegtelen s a büntett tényálladékára ki nem ható véletlen, mint a tárgyban való tévedés. A sok — megfontolást érdemlő — argumentum ellenére részemről nem oszthatom e nézetet, mert ha ahhoz nem fér kétség, hogy — amennyiben az elvétett tevékenység jogsérelmet egyáltalán nem okozott — a képzet szerinti cselekmény kíséreltet, úgy e minősítésen az a körülmény nem változtathat, hogy a tevékenység egy más. jogtárgyon sérelmet idézett elő (v. ö. Tankönyvem III. kiadás, I. köt. 332. és újabban mélyreható érveléssel *Zehery*: Bűnügyi Szemle V. 400 l.).

Illés életlátására vall, hogy a Btk.-ben szabályozott u. n. eszmei halmazat (Btk. 95 §) konstrukciójának helytelenségét felismerve, annak létjogosultságát kétségbe vonja, mert mint meggyőző érvelés során kimutatja »az eszmei halmazat fogalma alá vont esetek legnagyobb része vagy a delictum-egység, vagy az anyagi halmazat körébe tartozik« (v. ö. Komm. I. k. 422. l.). Ma már úgy az irodalom, mint a judikatura teljesen száműzte e hibrid fogalmat.

A Btk. különös részét s a melléktörvényeket, valamint a Kbt. egészét átfogó kommentárbeli magyarázatai s főleg a Bjt.-ában megjelent sok száz tanulmánya mind oly analízáló képességéről s készségéről tanuskodnak, amely egyenesen bámulatra méltó. Fejtegetéseinek meglátszik, hogy

sokat tanult a németek két nagy mesterétől: Bindingtól s Olshausentől; e nagy mesterek hatása azonban sohasem oly erős, hogy önállóságát vesztené s elsősorban ne a magyar jog szellemében foglalkoznék az ezernyi problémával. Munkamodorára jellemző, hogy nincs az a legeldugottabb észrevétel, álláspont vagy kifejtés, melyről meg ne emlékeznék s melyre ne reflektálna.

Messze vezetne, ha a Btk. különös részét s a Kbt. anyagát eflölelő, több mint 2000 lapra terjedő kötetek részletes ismertetését nyújtanám s így ehelyütt is be kell érnem néhány gyöngyszem bemutatásával.

Finom elemzéssel állapítja meg Illés a Btk. 149. § és 171. § 2. bekezdésének viszonyát, mondván: »A 149. § nem határoz büntetést arra az esetre, ha a felhívás teljesen sikertelen maradt« (Btk. 134. § 2. bek.). Ebből az következne, hogy a hűtlenségre irányzott eredménytelen felhívás is a 149. § súlyos büntetésével büntetendő, ami azonban igazságtalan s szemben a 134. § intézkedéseivel, következetlen is volna. A 149. § alkalmazásánál tehát e tekintetben a törvény ratiójából s a felhívásra vonatkozó egyéb intézkedéseiből kell kiindulnunk. A 171. § szerint két évig terjedhető államfogházzal és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az eredménytelen felhívás, »amennyiben az a jelen törvény külön rendeletei alá nem esik«. Külön rendelkezést tartalmaznak a 134. és 158. §-ok, míg a 149. § csak a 134. § első bekezdésének megfelelő módon rendelkezik a felhívás büntetéséről. Mint-hogy pedig az utóbbi § első bekezdése, szemben a második bekezdés rendelkezésével, csak az eredményre vezetett felhívás büntetését állapítja meg s minthogy a 149. § megfelelő súlyos büntetése is csupán ez esetre vonatkozhatik: ezekből önként következik, hogy a hűtlenségre irányzott eredménytelen felhívás, melyről a törvény külön nem rendelkezik, a 171. § 2. bekezdése alá esik (v. ö. Komm. II. k. 44. I. és már Jogt. Közl. 1888. évf. 249. I.).

Helyes megoldásra jut Illés abban az erősen kontroverz kérdésben, hogy vajjon miként ítélendő meg az az eset, amelynél a magzatelhajtást a terhes nőn ennek bele-

egyezésével harmadik személy eszközli s a nő a magzat-elhajtás következtében meghal. A Btk. Min. Indokolása csupán súlyosító körülményt lát fennforogni — Balogh Jenő eszmei halmazatot állapítana meg, Bernolák Nándor a magzatelhajtás és halált okozó súlyos testi sértés anyagi halmazatát venné fel; Illés szerint igen helyesen ilyenkor a Btk. 285. §-ába ütköző magzatelhajtás büntette s a Btk. 290. §-ába ütköző gondatlanság által elkövetett emberölés vétsége anyagi halmazatban forog fenn (v. ö. Komm. II. köt. 542. l.). E nézet helyességéhez szó nem fér, mert: a volenti non fit iniuria elve ide nem hat ki s így a bekövetkezett halálnak csupán súlyosító körülményként való értékelése helyt nem foghat; az eszmei halmazat felvételének ellene szól a fent már ismertetett elvi álláspont, melynek értelmében ez a büntetőjogi alakzat egyáltalán mellőzendő; de nem állapítható meg halált okozó súlyos testi sértés sem, mert nincs testi sértésre irányuló szándék, — visszamaradt tehát a kulposus ölés, mely ezeknélfogva a magzatelhajtással anyagi halmazatban büntetendő (v. ö. Kézikönyvem II. füzeté; Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal, Budapest, 1928. 82—83. l.).

Az okirathamisításról szóló fejezet magyarázata egyike a legnehezebb büntetőjogi feladatoknak s Illés itt is a töle megszokott könnyedséggel vezet keresztül a legbonyolultabb kérdéseken, amilyenek a jogsérelem háramlás (v. ö. Komm. III. köt. 365. l.), bizonyítványhamisítás (v. ö. u. o. 369. l. és más Jogt. Közl. 1893. évf. 29., Bjt. 25. k. 305., 321. l.), a csalás és okirathamisítás viszonya (v. ö. Komm. III. k. 397., továbbá Bjt. 14. k. 40. és 215. l.), az okirathamisítás büntetethetőségének határai (v. ö. Komm. III. k. 410. és Bjt. 22. k. 72. l.), a távirathamisítás (v. ö. Komm. III. k. 413. l.) problémái.

A Kbt. magyarázata méltóan egészíti ki a Btk. nagy kommentárját. Ezen a téren Illés egyébként úttörő is, mert ezt az anyagot senki előtte fel nem dolgozta. Hogy mily mindenre kiterjedő részletességgel bontja elemeire az egyes kérdéseket, legyen elég utalnom arra, hogy a veszélyes fe-

nyezetés néven ismert kihágásról (Kbtk. 41. §) nem kevesebb, mint kilenc lapon szól.

Hasonló széleskörű tudás és figyelem jellemzi Illés Károlynak azokat a fejtegetéseit, amelyeknek tárgya a bünvádi perrendtartás. Különös figyelmet érdemelnek: A mentelmi jog (v. ö. Bp. Komm. I. k. 198. l.), A kir. ügyészség (v. ö. u. o. 213. l.), A védelem (v. ö. u. o. 363. l.), A vádirat (v. ö. u. o. II. k. 197. l.), Eljárás a járásbiróság előtt (v. ö. u. o. III. k. 357. l.) című fejezetek, melyek méltóan sorakoznak a Balogh Jenő és Vargha Ferenc által kidolgozott részekhez.

A bünvádi perrendtartásról egyebekben az a véleménye, hogy az »kétségkívül a legnehezebben megérthető törvényünk, amelyet teljesen átérteni s az életre öntudatosan alkalmazni a jogászok közül is csak keveseknek, vagy talán senkinek sem adatott« (v. ö. A törvény, vagy a kir. Curia. Jogállam II. évf. 5. füzet).

Nem lenne teljes rövid méltatásom, ha elmulasztanám felemlíteni, hogy Illés Károly volt az, ki 1903-ban két kötetben sajtó alá rendezte Csemegi Károly összes műveit s e gyűjteményes munkához előszót írt.

V.

A Kórán-ban olvasható bölcs mondások egyike szerint: »A tudós téntájának és a mártir vérének egyazon értéke van az ég előtt«. Ha igaz e tétel, úgy Illés Károly kettős értékkel ment az égbe, mert tudós volt egész lényében, nemcsak művelte, de előre is vitte tudományát, — és mártir volt, mert a kegyetlen sors egy életen keresztül annyit kizozta s gyötörte, mely felér a vértanuk szenvedéseivel. Más ember tán összeroppant volna az első csapás súlya alatt, de ő nem csüggedt. Mikor megtagadta tőle a Gondviselés, hogy szeretteinek arcát csak egyszer is láthassa még, amikor le kellett mondania arról, hogy a rétek virágjaiban, a csillagos égben, a napsugár játékában gyönyörködhessek, amikor fekete fátyol takart el előtte min-

dent: szépséget, mozdulatot, irást, betüt, — akkor nyíltak meg lelki szemei, azok a szemek, melyek mind élesebben látták az igazság fényét és világosságát.

Ragyogó értékéből nem vesztő emléket állított magának Illés Károly reánk hagyott munkáival, de egyben fenséges példáját nyújtotta az utolsó leheletéig dolgozó tudósnak, ki, amikor minden örömét a munkában találta, megtudott küzdeni az élet legnagyobb viharáival. Reá emlékezve nemcsak a hála és elismerés szavaival adózunk az ő nagy egyéniségének, de ösztönzést nyerünk az állandó, megszakítás nélküli, fokozott munkásságra, oly munkásságra, melyet édes hazánk jövője mindeniküntől megkövetel.

**Edvi Illés Károly cikkeinek címe, melyek a Budapesti
Hírlapban jelentek meg.**

1889. (83. sz., 1. l.) Az ügyvédek szava.
 „ (90. „ 1. „) Az auditor.
 „ (101. „ 1. „) Szilágyi Dezső.
 „ (147. „ 1. „) Decentralizáció.
 „ (148. „ 9. „) (I. melléklet.) Országgyűlés.
 „ (178. „ 1. „) Czorda Bódog.
 „ (201. „ 1. „) A nagy ternó és a büntetőtörvény.
 „ (211. „ 3. „) A rendőrség szennyeje.
 „ (296. „ 1. „) Hitbizomány.
 „ (319. „ 1. „) Leplezett támadások.
 „ (338. „ 1. „) A kiváltságosok.
 „ (339. „ 1. „) A jogtanítás reformja.
 „ (368. „ 1. „) Jogászyűlés.
 „ (352. „ 1. „) Az első váltó.
 „ (355. „ 13. „) (Karácsonyi melléklet.) Rózsa Sándor.
1890. (9. „ 1. „) A pozsonyi sikkasztás.
 „ (17. „ 1. „) Decentralizáció.
 „ (31. „ 1. „) Igazságügyi költségvetés.
 „ (34. „ 1. „) Polgár és közhivatalnok.
 „ (36. „ 1. „) Szilágyi beszélt.
 „ (40. „ 1. „) A biztosítási ügy reformja.
 „ (83. „ 1. „) Veszendő magyarság.
 „ (86. „ 1. „) A gréci magyar olvasókör.
 „ (91. „ 1. „) Az ítélet.
 „ (106. „ 1. „) Decentralizáció.
 „ (137. „ 1. „) Quid juris?
 „ (186. „ 2. „) A polgári perjog reformja.
 „ (193. „ 1. „) Vándorló justícia.
 „ (238. „ 1. „) A bíróságok reformja.
 „ (254. „ 1. „) A büntetőtörvénykönyv jubileuma.
 „ (263. „ 1. „) Fizetésemelés vagy pótlék.
 „ (299. „ 1. „) Az új főügyészségek.

1890. (290. sz., 1. l.) Az új kir. táblák elnökei.
 „ (308. „ 8. „) (II. melléklet.) A kir. ügyészség és az új szervezés.
1890. (309. sz., 1. l.) Az 1868: LIII. t.-c.
 „ (325. „ 1. „) A büntető-novella.
 „ (330. „ 1. „) Szilágyi reformja.
 „ (350. „ 1. „) Föltételes kegyelem.
 „ (356. „ 1. „) A közigazgatási bíróság.
1891. (28. „ 1. „) Az új közös ügy.
 „ (53. „ 1. „) A birói és ügyészi szervezet.
 „ (84. „ 1. „) Az ügyvédek fölrata.
 „ (97. „ 1. „) Polgár és katona.
 „ (103. „ 1. „) Evokáció.
 „ (123. „ 1. „) Az új kir. táblák.
 „ (153. „ 1. „) Kozma Sándor.
 „ (204. „ 1. „) Garanciális törvény, garancia nélkül.
 „ (281. „ 1. „) A szabadelvü miniszter.
 „ (330. „ 1. „) (II. melléklet.) Választási visszaélések.
1892. (80. „ 1. „) Az első reform.
 „ (91. „ 1. „) Liszt Ferenc.
 „ (120. „ 1. „) Modus vivendi.
 „ (132. „ 9. „) (Melléklet.) Az ügyvédek baja.
 „ (136. „ 1. „) Magtalan felhők.
 „ (146. „ 2. „) A Drakulits-ügy.
 „ (148. „ 9. „) (Melléklet.) A Drakulits-ügy.
 „ (190. „ 17. „) (Melléklet.) A büntető novella.
 „ (283. „ 1. „) Polgári házasság.
 „ (301. „ 1. „) Ügyvédrendtartás.
 „ (334. „ 1. „) A törvények egysége.
1893. (121. „ 1. „) Az anyakönyvek és a büntetőtörvény.
 „ (128. „ 9. „) (Melléklet.) A gyorskezü miniszter.
 „ (219. „ 1. „) Országos ügyvédggyűlés.
 „ (253. „ 1. „) Szegedi tanulságok.
 „ (270. „ 1. „) A párbaj ellen.
 „ (331. „ 1. „) A közigazgatási bíróság.
1894. (4. „ 1. „) A részletes kritika.
 „ (9. „ 1. „) A közigazgatási bíróság hatásköre.
 „ (35. „ 1. „) Házassági jog és a trónörökös.
 „ (37. „ 1. „) Horvátország, mint külföld.
 „ (54. „ 2. „) A diszkvalifikáltak.
 „ (103. „ 1. „) A magyar honosság.

1894. (144. sz., 1. l.) A kolozsvári esküdtek.
 „ (167. „ 1. „) Virágoskert.
 „ (252. „ 1. „) A jogtanítás reformja.
 „ (312. „ 2. „) A honosság kérdése.
 „ (352. „ 1. „) A nehézségek.
 1895. (86. „ 2. „) A nyitrai választás és a büntetőtörvény.
 „ (140. „ 1. „) A Kuria bíraskodása választási ügyekben.
 „ (141. „ 1. „) A kiváltságosak.
 „ (156. „ 1. „) Az „Ausztria“ bukása.
 „ (191. „ 1. „) Csonka-törvény.
 „ (259. „ 1. „) Ügyvédek?
 „ (299. „ 2. „) Minta-törvény?
 „ (347. „ 1. „) Külföldön kötött házasság. (Válasz egy amerikai levélre.)
 1895. (350. sz., 2. l.) Külföldön kötött házasság.
 „ (355. „ 3. „) Külföldön kötött házasságok.
 1896. (51. „ 2. „) A jogi vizsgálatok reformja.
 „ (63. „ 2. „) A sajtótermékek és a közkönyvtárak.
 „ (70. „ 1. „) Az igazságügyi vita.
 „ (94. „ 1. „) Hazárdjáték a kaszinóban.
 „ (111. „ 1. „) Mentelmi ügyek.
 „ (137. „ 1. „) Csonka törvényjavaslat.
 „ (148. „ 1. „) Garanciális törvény.
 „ (162. „ 1. „) A politika az igazságszolgáltatásban.
 „ (172. „ 1. „) A bünvádi eljárás reformja.
 „ (196. „ 1. „) Bünvádi esküdszék.
 „ (259. „ 1. „) Ügyvédek.
 „ (358. „ 2. „) Az esküdtbírótság szervezete.
 „ (294. „ 1. „) Birák mint képviselőjelöltek.
 1897. (12. „ 1. „) A tőzsdebírótság reformja.
 „ (62. „ 1. „) Az egyházi holtkéz.
 „ (79. „ 1. „) Sajtószabadság és becsület.
 „ (72. „ 1. „) Inkompatibilitás.
 „ (91. „ 1. „) Közrend és magánbecsület.
 „ (96. „ 1. „) Esküdtbírótság.
 „ (118. „ 1. „) A bünvádi perrendtartás életbeléptetése.
 „ (153. „ 1. „) A sajtószabadság.
 „ (172. „ 1. „) Törvény és lelkiismeret.
 „ (220. „ 1. „) Az új 16. §.
 „ (282. „ 1. „) Miniszteri önkény.
 „ (320. „ 2. „) A magyar polgári törvénykönyv.

1897. (341. sz., 1. l.) Drákói törvényjavaslat.
 „ (345. „ 1. „) „ „ „
 1898. (65. „ 1. „) A főispán becsülete.
 „ (69. „ 1. „) Parlamenti szólásszabadság.
 „ (86. „ 1. „) A magyar ügyvédség.
 „ (98. „ 1. „) Politika az igazságszolgáltatásban.
 „ (115. „ 1. „) A köztisztviselők nyugdíja.
 „ (158. „ 1. „) A kiváltságosok.
 „ (272. „ 2. „) A revízió.
 „ (301. „ 1. „) A francia semmitőszék.
 „ (332. „ 2. „) Rendőri biráskodás.
 „ (336. „ 1. „) A mentelmi jog és a büntető törvény.
 1899. (5. „ 1. „) Törvény ellenére és törvény nélkül.
 „ (42. „ 1. „) Biróság és politika.
 „ (54. „ 4. „) Az igazságügyi kormány négy évi működése.
 „ (78. „ 1. „) Csemegi Károly.
 „ (98. „ 1. „) Igazságügyi politika.
 „ (133. „ 1. „) 437. §.
 „ (169. „ 3. „) A Bp. 437. §-a.
 „ (198. „ 1. „) Kinváltás.
 „ (249. „ 2. „) A bünvádi perrendtartás életbeléptetése.
 „ (253. „ 1. „) Küzdelem a bűn ellen.
 1900. (58. „ 2. „) A biztosítási ügy reformja.
 „ (99. „ 1. „) A koronaügyész hatásköre.
 „ (150. „ 1. „) Esküdtbiráink.
 „ (205. „ 1. „) Esküdtszéki fölmentések.
 „ (243. „ 1. „) Életet, életért.
 „ (288. „ 1. „) A trónöröklés rendje.
 „ (332. „ 1. „) A biztosítás reformja.
 „ (356. „ 1. „) Az új rend első éve.
 1901. (30. „ 1. „) Egyenlőség a törvény előtt.
 „ (49. „ 1. „) Polgári perrendtartás.
 „ (65. „ 1. „) Parlamenti és kuriai biráskodás.
 „ (68. „ 1. „) Fegyházból a bitófára.
 „ (133. „ 1. „) Rendőri biráskodás.
 „ (166. „ 1. „) Tolvajcsemeték.
 „ (204. „ 1. „) A bíró.
 „ (270. „ 2. „) Érvénytelen választások.
 „ (277. „ 1. „) A kir. Kuria, mint választási bíróság.
 „ (313. „ 1. „) Biróság és parlament.
 „ (325. „ 1. „) Országos ügyvédgyűlés.

1901. (355. sz., 2. l.) Közjogi biráskodás.
 1902. (11. „ 2. „) A jogtanítás reformja.
 „ (20. „ 1. „) A deési mandátum.
 „ (112. „ 1. „) Fogas kérdések.
 „ (114. „ 1. „) Igazságügyi politika.
 „ (179. „ 1. „) Lutri.
 „ (243. „ 1. „) Állami és felekezeti jogtanítás.
 „ (289. „ 1. „) A vitás tengerszem.
 „ (313. „ 1. „) A mentelmi jog határai.
 „ (355. „ 1. „) Párbajkórság.
 1903. (51. „ 1. „) Küzdelem a párbaj ellen.
 „ (53. „ 1. „) A bírák fizetése.
 „ (90. „ 1. „) Az ügyvédek szava.
 „ (123. „ 1. „) Budgetjog és miniszteri felelősség.
 „ (153. „ 1. „) Az uzsoratórvény.
 „ (195. „ 1. „) Fölosztás és ex-lex.
 „ (292. „ 1. „) A felségjog és a magyar nyelv.
 „ (320. „ 1. „) Csemegi Károly művei.
 1904. (9. „ 1. „) Igazságszolgáltatás.
 „ (77. „ 1. „) Főudvarnagyi bíróság.
 „ (107. „ 1. „) Nemzeti követelések.
 „ (118. „ 1. „) Közhivatalnok-e az államvasutas?
 „ (160. „ 1. „) A magyar budgetjog reformja.
 „ (199. „ 1. „) Nemzeti címer és lobogó.
 „ (288. „ 2. „) A kir. Kuria másodelnöke.
 1905. (306. „ 3. „) Önkény és törvény.
 1906. (9. „ 1. „) A bíró és a törvény.
 „ (38. „ 2. „) Alkalmi bíróságok.
 „ (81. „ 1. „) A magyar bíróság veszedelme.
 „ (151. „ 4. „) (II. melléklet). Emlékeim a szegedi várból.
 „ (320. „ 1. „) A választási biráskodás reformjai.
 1907. (17. „ 1. „) Igazságügyi javaslatok.
 „ (45. „ 1. „) Sajtószabadság.
 „ (84. „ 2. „) Független kir. ügyészség.
 „ (153. „ 1. „) Választási bíróság.
 „ (171. „ 2. „) A vasutasok és a büntetőjog.
 „ (239. „ 2. „) Az ügyvédség reformja.
 „ (296. „ 1. „) A fiatalok büntetési szabályai.
 1908. (169. „ 1. „) Eulenburg herceg.
 „ (196. „ 2. „) A büntetőnovella életbeléptetése.
 1909. (246. „ 33. „) Rendőri büntető biráskodás.

1909. (308. sz., 1. l.) Fiatalkoru büntettek.
1910. (90. „ 1. „) Tetlegesség a képviselőházban.
- „ (132. „ 2. „) Bosznia alkotmánya.
- „ (147. „ 2. „) A Haverda-ítélet megsemmisítése.
- „ (151. „ 31. „) Igazságszolgáltatási jelenségek.
1911. (83. „ 1. „) A bírák és az igazságügyi kormány.
- „ (148. „ 1. „) A katonai bünvádi eljárás.
- „ (159. „ 1. „) „ „ „
- „ (171. „ 1. „) „ „ „
- „ (177. „ 1. „) „ „ „
- „ (244. „ 1. „) Magyar jogászgyűlés.
- „ (287. „ 57. „) Igazságszolgáltatási jelenségek.
1912. (27. „ 2. „) Ügyvédek és bírák.
- „ (113. „ 42. „) Bírák áthelyezése és nyugdíjazása.
- „ (217. „ 1. „) A sajtószabadság és a rikkancs-rendelet.
- „ (252. „ 1. „) Jogász mint szociológus.
- „ (286. „ 1. „) Kivételes törvények.
1913. (9. „ 1. „) A választójog reformja.
- „ (18. „ 1. „) Választási jogosultság.
- „ (26. „ 1. „) A választójog különös feltételei.
- „ (30. „ 1. „) A választók névjegyzéke.
- „ (34. „ 1. „) Ki lehet országgyűlési képviselő?
- „ (46. „ 1. „) A választási elnök.
- „ (141. „ 31. „) A Désy-Lukács ügy és a perjog.
- „ (240. „ 1. „) Az esküdtbiróság reformja.
- „ (241. „ 1. „) Az igazságügyi vizsga és a magyar nyelv.
- „ (255. „ 1. „) Törvényjavaslat a sajtóról.
- „ (260. „ 1. „) A módosított sajtójavaslat.
1914. (61. „ 1. „) A becsület védelme.
- „ (104. „ 33. „) Az új sajtótörvény.
1915. (1. „ 8. „) Az új polgári perrend.
- „ (97. „ 1. „) Katonai és polgári büntető bíróság.
1916. (11. „ 1. „) Igazságszolgáltatási jelenségek.

